

İKTİSADEN GELİŞEN ÜLKELERDE BÜYÜK ŞEHİR POLİTİKASI

Dr. Lloyd RODWIN

Çev. Dr. Ruşen KELEŞ

I

Dünyadaki fakir ülkelerin, genel olarak, kişi başına düşen gelirin 500 dolardan az olduğu ülkelerin, zengin ülkelere mahsus büyük şehir problemlerine ilâve olarak, yalnız kendi şartlarından doğan birkaç problemi de vardır. Ayrıca bu ülkeler çok daha fazla engelleyici şartlara maruzdurlar. Bu ülkelerin büyük şehirlerinin hastalığı; trafik problemleri, toplumsal ve iktisadî değerini kaybetmiş sefalet mahalleri, açık sahaların yetersiz ve iyi dağıtılmamış olması, mekândan faydalanmanın karıkarışık bir manzara arzemesi, alabildiğine artan arsa spekülasyonu ve kilometrelerce uzayan kasvetli, çirkin veya korkunç imar sahalarıdır. Su, enerji kanalizasyon sistemlerinin yetersizliği, kanuna aykırı inşaat ve kamusal toprakların şehirlere akın edenler tarafından istilâ edilmesi, bir yanda bir veya birkaç şehrin aşırı bir şekilde büyümesi, öte yanda diğerlerinin bodur kalması, bellibaşlı problemler arasındadır. Bu ülkelerin, iktisadî kalkınma problemlerinin çözümünde elde edecekleri başarılar bile, hiç değilse başlangıçta, birtakım başka problemlerin şiddet kazanmasına sebep olmaktadır.

Yükselen gelirler ve artan imkânlar genel olarak ailelerin genişlemesine ve çoğalmasına, büyüyen bir nüfus akımının başlamasına, modası geçmiş yol sistemleri içinde trafiğin tıkanıp kalmasına, şiddetli mesken buhranlarına, nispeten gayri elâstikî ve yetersiz bir arzı olan arsa ve hizmetler talebindeki büyümeden doğan baskının bir sonucu olarak mesken ve arsa buhranlarının başgöstermesine ve fiatların kaçınılmaz bir şekilde yükselmesine sebebiyet vermektedir. Tabii kaynakların fakir olmasını, yetişmiş personel yetersizliğini, karşılaştıkları problemlerin mahiyeti hakkında fazla bilgi sahibi olmamalarını eklerseniz, derhal ortaya çıkan tablo hiç de cesaret verici olmaz.

Muhakkak olan bir nokta varsa o da şudur ki, bu problemler yığını-
nı parça parça ele almakla onlarla başa çıkılmaz. Sonu gelmez bir gay-
ret gerektirir bu. Öndeki iki veya üç nesil içinde, kayda değer sonuçlar
alabilmek için radikal bir siyasetin varlığı esastır. Bu ülkeler, şehirleş-
me vetirelerini tâyin eden birçok kritik unsurlara asgarî bir gayret sar-
federek açıkça hâkim olmak zorundadırlar. İktisaden gelişen ülkelerde
şehirleşme siyaseti için en önemli amaç belki de bu kabiliyeti yaratmak
ve bunu akıllıca kullanmaktır. (1).

Okuyucumuz, büyük şehirlerin doğurduğu problemlerin listesini ka-
fasında yeniden canlandırırca, bunların hepsinin müşterek payda vasfı
taşıyan özelliğinin *büyüme* (growth) olduğu sonucuna varabilir. Büyük
ölçüde, büyük şehirlerin büyümesinin istediğimiz şekilde olmamasından
dolayıdır ki, büyük şehir problemleri adını verdiğimiz problemler ortaya
çıkılmaktadır. Bunlar, karmakarışık mekândan faydalanma şekilleri, arsa
spekülasyonu, mesken buhranları, trafik tıkanıklığı, az ve şehirlere iyi
dağıtılmamış açık sahalar, yetersiz enerji, su ve kamusal şehir hizmetleri,
şehirlere akın edenlerin kurdukları gecekondu mahalleleri ile şehirlerde
yaratılan dengesizlik ve kararsızlıklardır. Bu problemler, ya iktisadî bü-
yümenin ve nüfus artışının önceden tahmin edilmesindeki başarısızlığı,
ya zoning, parselleme ve inşaat nizamları yardımıyla bu büyümeyi kar-
şulamakta başarı elde edilememesini, ya da, arzu edilen gelişme şeklini
tâyin ve teşvik etmekte güçlüklerle karşılaşıldığını anlatır.

Fakat bu problemlerin ölçü ve hattâ mahiyetini tespit ve tâyin eden
sadece büyüme değil büyümenin *nerede* cereyan ettiği hususudur. Naza-
rî olarak, bir ülkede büyük şehir yönündeki gelişmenin nerede olacağı-
nı bilebilsek, veya büyük şehirlerin gelişme yerine büyük ölçüde hâkim

(1) Fiyat mekanizması yalnız başına bu hizmeti göremez. Şehirlerdeki
intibaksızlıklara karşı gösterilen geniş ilgide, güçlükleri açık olarak
görmek mümkün. Şehirlerdeki arsa ve emlak piyasasının; yetersiz
bilgi, fiyat değişikliklerine ağır ve gayri elâstikî intibak, kamusal
ve özel maliyetler arasında büyük aykırılıklar gibi özelliklerle vasıf-
landırıldığını biliyoruz. Şehirleşme hakkında verilen ana karar-
lardan birçoğunun piyasa mekanizması tarafından verilmediğini ve
bazı pratik sebeplerden dolayı verilemeyeceğini de biliyoruz. Bunlar,
mekândan faydalanmanın şekli hakkındaki kontrol sistemleri ile
ilgili kamusal siyasetlerin, şehirlere yapılacak sabit sosyal sermaye
yatırımları için kamusal kararların varlığını gerektirir. Bu kararlar
kısmen özel teşebbüse cevap teşkil eder; fakat aynı şekilde ve hat-
tâ daha sık olmak üzere gelişen ülkelerde verilen bu kararlar ka-
musal ve özel yatırımların yönünü ve çerçevesini tahmin etmek ve
şekillendirmek zorundadırlar.

olabilsek, elimizde kuvvetli silâhlar bulunmuş olurdu. Büyük şehirlerin doğurduğu problemlerle başımız dönecek yerde, oldukça iyi yetişmiş birkaç uzmanın bu problemleri kavraması imkân dahiline girmiş olurdu.

Neden bu böyle olmalıdır? İlk olarak, bir mesele ile karşılaşmadan silâhlanmak gerekir. Bir yere köylerden nüfus akını olacağı tahmin edilirse, gelen nüfusu yerleştirmek üzere plân yapmak mümkün olur. Çalışmalar, Puerto Rico'da olduğu gibi, yalnız asgarî standartların sağlanması yönünde olabilir. Meselâ sadece arsa ve su ihtiyacı temin edilir ve mahallî inşaat malzemesi ile çok basit binaların kendi evini yapana yardım sistemi ile inşa edilmesi için tatbikî bilgiler verilir. Bu çok basit gayretler bile gelişen ülkelerin hemen hemen bütün büyük şehirlerinde kamunun mülkiyetindeki açık sahalara, tepelere, denizden kazanılan topraklara ve boş araziye hücum etmekte olan gayrisıhhi ve zayıf temelli gecekonducuların teşkil ettiği şehirlerin bir hayli islâh edilmesi sonucunu doğurabilir. Uygun bir süre geçtikten sonra bu gayretler bugün için fiilen imkânsız ve gayri insanî olan, kanunsuz gecekondu yerleşmelerine ve tespit edilmiş standartların ihlâline karşı sert tedbirlerin uygulanmasını da haklı çıkarabilir.

İkinci olarak, bazı ailelerin ve iktisadî faaliyetlerin daha çok gelişmesi arzu edilen bölgelere doğru yöneltilmesi ve büyümenin birçok problemler doğurduğu bölgelerden uzaklaştırılması mümkündür. Böy'e bir yöneltme, belli eşiklerde bir akımın yönünü ve miktarını değiştiren bir termostatik alete benzetilebilir. «Gelişen» ülkelerde resmî kişiler, bazan, başka bölgelerde duraklama veya zoraki kalkınma kaide olduğu halde, en büyük şehrin veya en geniş bölgesel şehrin, iktisadî faaliyetlerin artmasının haklı çıkarmıyacağı kadar büyük bir nispette filizlenmesinden ürkmektedirler. Bazı ailelerin tarımla ilişkisini kesmesi hareketi bu ülkelerde başka toplumsal ve iktisadî imkânların bulunduğu merkezlere, daha hayırlı sonuçlarla yöneltiler. Mexico, Caracas, İstanbul ve Cakarta, millî kalkınmanın amaçları hesaba katılıyor gibi şüpheli bir iddia ile, ve başka bölgelerde yatırımların temerküzünden elde edilmesi mümkün sonuçlar gözönünde tutulmadan, çok pahalı sabit sosyal sermaye yatırımları için mahdut kaynakları büyük ölçüde yutan büyük şehir örnekleridir.

Büyük şehirlerin daha fazla büyümesini tanzim etmek üzere bazı yetkiler kullanılabilseydi, bu, büyük şehirlerin daha fazla büyümesinin mahiyeti hakkında, şehirlerin büyüklüklerine göre optimum bir dağılışı olup olmadığı hususunda, çeşitli şehirleşme şekillerinin maliyetler, ta-

sarruflar, verimlilik (2) teşebbüsler, yenilikler, askerî güvenlik, doğum nispetleri, geleneksel davranışlar, oylar, değişmelere uymalar, tercihler, müşevvikler, kültür, oyun vs. üzerine olan etkilerinin tartışma ve araştırma konusu yapılmasını gerektirirdi. Belki de bu, olması gerekenin ta kendisidir. Yıllardanberi, büyük şehrin ölçü ve karakterinin, hele problemler çıksın, sonradan tashih edilir şartına bağlı olarak özel teşebbüsler ve aileler tarafından ayrı ayrı verilmiş kararlar bütünüünün zorunlu mahsulü olduğuna muhakkak nazarı ile bakılmıştır. Bununla beraber, nazarı olarak, şehirleşmenin ölçüsünü ve şeklini yurt ölçüsünde önceden tespit etmek ve ekonominin ve toplumsal sistemin de buna uydurulmasını sağlamak, mümkündür. Yahut da, daha az gururla, ama daha hassas bir şekilde, eğilimler, amaçlar, kalkınma imkânları fırsat masrafları ve diğer etken faktörler nazarı itibara alınarak, optimum, veya tercihe değer, ya da üzerinde görüş birliğine varılan şehirleşme şeklini teşvik etmek için gayret sarfedilebilir.

Açık konuşacak olursak, büyüme tahmin etme ve etkilendirme imkânını veren bu farazî yetki herhangi bir özel kalkınma ideal veya felsefesinin varlığını gerektirmez. İmkân nispetinde bu yetki, ya sadece pek büyük bir merkezin, ya birkaç büyük şehrin, ya da ademi merkeziyet esasına göre kurulmuş bir toplumsal birlikler şebekesinin gelişmesini olduğu gibi, bütün bu imkânların, seçilecek bir kombinezonunu teşvik etmek yönünde de kullanılabilir. Yalnız her ülkede, karar verme durumunda olan makamlar, çeşitli maksatlara hizmet etmekte, şehirleşme şekillerinin yöneltmesi mümkün değişkenler olarak kullanılabilceğini bilmek zorundadırlar. Problemlerine, değer yargılarına ve kalkınma hedeflerine en uygun siyasetin ne olduğu hususunda, bugün olduğundan çok daha açık bir şekilde karar vermek zorunda kalacaklardır.

Bununla beraber, pratikte, birçok ülkeler, büyük şehirlerin birkaç bölgede toplanmasının teşvik edilmesini bazı sebeplerden dolayı en arzu edilir siyaset şekli olarak bulacaklardır. Herşeyden önce, mevcut fakir kaynaklar sistematik bir dağıtma siyaseti takip etmeyi imkânsız kılmaktadır. Bütün yerleşme sahaları ve her bölge için yeter derecede kay-

(2) Meselâ bkz.: R. Vinning, «A Descriptin of Certain Spatial Aspects of an Economic System», **Economic Development and Cultural Change**, Vol. III, No. 2, January 1955, pp. 147 - 155; Aynı zamanda, E. M. Hoover, «The Concept of a System of Cities: A Comment on R. Vinning's Paper», *ibid*, pp. 196 - 198; ve W. Stolper, «Spatial Order and Economic Growth of Cities: A Comment on Eric Lampard's Paper», **Economic Development and Cultural Change**.

nak bulunamayacağına göre, bir tercih yapmak kaçınılmazdır. Daha küçük şehirlerin teşvik edilmesi bir imkândır ve böyle bir siyaset gütmenin birtakım üstünlükleri vardır. Yatırımlar için hazır sermaye toplamının % 50 ile % 70 i, enerji tesisleri, yollar, limanlar, su tesisleri, sağlık hizmetleri, okullar, meskenler vs. sabit sermaye yatırımlarına (overhead) gitmektedir. (3). Bu masrafların çoğu, büyük şehirlerde muhtemelen daha yüksektir. Fazla olarak, bu şehirlerdeki hizmetlerden fazla vergi alındığı için, ne kadar fazla nüfus barındırmaya çalışırsa, marjinal masraflar da o kadar yüksek olmak eğilimindedir. Ademi merkeziyete taraftar olanlara göre :

«Ucuz arsa, az yoğunluk ve kısa mesafe; her çeşit toplumsal ve beledî hizmetlerde daha basit standartların ve teknolojinin kullanılmasını, işlenmemiş, devamlı olmıyan malzemedan, aksi halde el sürülmiyecek sermaye ve şahsî işgücünden ve ekonominin az veya çok paraya dayanmıyan başka sektörlerinden faydalanmayı imkân dâhiline sokar. Bu açıdan bakılırsa, ademi merkeziyet, esas itibariyle şu veya bu şekilde kaynak tasarrufuna imkân veren bir vasıtaadır.» (4).

Öte yandan, gelir yaratmak, masrafları azaltmaktan daha önemlidir. Henüz tamamiyle anlaşılmamış gelişmelerin yardımıyla, büyümenin kendi kendini hızlandırması şansının büyük şehirlerde (100.000 ve daha fazla nüfuslu şehirlerde) ve bilhassa birtakım ön-üstünlükleri (belki fevkalâde bir liman, çok elverişli bir iklim, zengin bir potansiyel hinterlandı olan ulaştırma imkânları, veya faydanlanmaya hazır bir kaynak servetine sahip olma) olan şehirlerde daha fazla olduğu görülmektedir. Bu veya buna benzer üstünlüklerin biraraya gelmesi bir imkânlar hazineyi meydana getirmektedir. Fırsatlardan başarılı bir şekilde faydalanıldıkça, bu sahalardaki müteakip gelişmeler daha fazla imkânlar ve üstünlükler sağlamaktadır. Bunları şöylece sıralayabiliriz: daha çok ve daha fazla ihtisaslaşmış işgücü, birbirine bağlı ticarî ve sınaî faaliyetler,

(3) Profesör Paul Rosenstein - Rodan bu rakamları bize, şahsen, henüz yayınlanmamış bir araştırmasından alarak verdi. Tahminler, çeşitli ülkelerden alınmış rakamlara dayanmaktadır. Tabitiyle ülkeden ülkeye değişmektedir. Aynı zamanda bkz.: P. N. Rosenstein - Rodan, «Les Besoins des Capitaux dans les Pays Sous-Développés» *Economie Appliquée*, Paris 1954.

(4) C. Bauer, «The Nature and Cost of Minimum Acceptable Living Conditions in Different Types of Urban Community», November 21, 1958. Yazardan temin edilebilir: adres: c/o Department of City and Regional Planning, University of California, Berkeley 4, California.

daha fazla kredi ve döviz imkânları, artan iş imkanları ve meslekî hizmetler, iyi yollar, kamusal hizmetler ve şehirlerle hinterlandını ve diğer bölgeleri birbirine bağlayan ulaştırma vasıtaları, birinci ve ikinci basamak iktisadî faaliyet dallarında çalışan ücretliler için daha çeşitli iş imkânları, çok daha fazla miktarda istihlâk malları, hizmetler ve eğlence imkânları, beşerî ihtiraslar ve rekabet gayretlerini harekete getiren enerji doğurucu tecrübeler. Bütün bu unsurların karşılıklı münasebetleri dış tasarruflar doğurmakta, piyasayı genişletmekte, yeni teşebbüsler için bir tohum yatağı hizmeti görmekte, gelişme alâmetlerini genel olarak kuvvetlendirmekte ve gelişmenin etkilerini geniş bir hinterlanda yaymaktadır.

Büyük şehirler köyden ayrılan nüfusu da kendilerine çekmek suretiyle geleneklerde esaslı değişiklikler husule gelmesini kolaylaştırmaktadırlar. İş imkânları ve hayeller bu insanları davet eder. Birbirini itip kakan kalabalık, pazara benzer dükkânlar, zengin manzaralar, sesler ve insanların tecrübeleri de aynı etkilerde bulunur. Aile masraflarının bünyesi değişir, talep standartları yükselir, doğum nisbeti azalmağa başlar, sınıf ve zümre telâkkileri gayri elâstiki karakterini biraz kaybeder, yenilikler tahditlere daha az bağlı hâle gelir.

Bu değişiklikler elbette bir günde oluvermez ; ve bunlardan nekadarının artan gelirlerin ve öğrenimin, yeni iş imkânlarının, yaşama tarzının bir sonucu olduğunu, bunda şehrin büyüklüğünün, eğer bir rol oynuyorsa, ne dereceye kadar rol oynadığını, ne büyüklükteki şehrin veya şehirler şebekesinin en iyi sonuçları doğuracağını gerçekten kimse bilmez. Önümüzdeki on yıl içinde yapılacak araştırmalar bu konuda çok daha fazla ilerleme sağlayabilir. (5). Bugün için iktisaden gelişmiş ülkelerdeki şehirleşme eğilimi tecrübesi tarafından takviye edilen ve geleneksel köy ekonomisinden büyük şehirlere geçişin bu sonuçları doğurduğu ve hedef iktisadî kalkınmayı sağlamaksa, bunlara şehirleşmenin arzu edilen çep-heleri gözü ile bakılabileceği hakkında birtakım emarelerimiz vardır.

Bununla beraber, kısmen büyük şehirlerin muhtemel üstünlükleri sebebiyle, bu ülkelerin çoğundaki eğilimler, siyasî bakımdan kabul edil-

(5) Meselâ bkz.: E. E. Lampard, «The History of Cities in Economically Advanced Areas», *Economic Development and Cultural Change*, Vol. III, No. 2, Jan. 1955, pp. 81 - 136; B. F. Hoselitz, «Generative and Parasitic Cities», *Loc. cit.*, pp. 278 - 294; B. Harris, «Urbanization Policy in India», *Papers and Proceedings of the Regional Science Association*, Vol. 5, 1959, pp. 181 - 207. Tamamen farklı fikirlerin ileri sürüldüğü bir başka kaynak için bkz.: F. Perroux, «Note sur la Notion de Pole de Croissance», *Economie Appliquée*, Vol. 8, 1955, pp. 307 - 320.

mesi imkânsız, potansiyel olarak da, patlayıcı bir vasıf taşıyan bir ikiciliğe doğru gitmektedir :

«Bir yanda, basit, işgücüne dayanan metodlar kullanan, kişi başına verimliliğin son derece düşük olduğu ve nüfusun yarısından beşte dördüne kadar bir oranının geçimini sağladığı bir köy - tarım ve el - sanatları sektörü; öte yanda ileri metodlar kullanan, kişi başına verimlilik yüksek olmakla beraber, nüfusun ancak küçük bir oranının istihdam edilmekte olduğu bir bahçe ziraatı - madencilik ve imalât sanayi sektörü... Bu iki sektör, genel olarak, coğrafî bakımdan olduğu kadar, teknolojik ve iktisadî bakımdan da tamamen birbirinden ayrıdır. Bazan apayrı bölgeler teşkil ederler. Her ikisi de hemen hemen dâima bir veya birkaç geniş ve büyüyen şehir ile bunları çevreleyen bölge arasında tezat halinde bulunur. Cakarta, Surajaba ve Endonezya; Delhi, Bombay, Calcutta ve Hindistan; Manila ve Filipinler; San Juan ve Puerto Rico; Harcourt ve Nijerya; Tripoli ve Libya - Bu örnekler hemen bütün iktisaden az gelişmiş ülkeler için verilebilir.» (6).

Bu ikilik sermaye tahsislerinin muhtemelen verimli olmamasına sebep olmaktadır. Kayıpların miktarını vermek kolay olmamakla beraber, gerçekten var olduklarına şüphe yoktur. Bu kayıplar, bir veya iki büyük şehirdeki temerküz, ulaştırma ve sabit sosyal sermaye masraflarının; gelişmemiş bölgelerdeki kaynaklardan ve diğer yatırım imkânlarından faydalanmaktaki başarısızlıktan doğan hesap edilmesi daha da güç olan fırsat masrafları kadar büyük olmasını gerektirmez. Büyük şehirlerde özel kişiler ve yatırım yapan kamusal kurumlar yatırım imkanlarını daha kolaylıkla görebildikleri halde, diğer bölgeler hakkında bilgi sahibi olunmaması, oralardaki imkânların çok daha kârlı sonuçlar doğurup doğurmıyacağını tesbit etmeyi güçleştirir. Eldeki bilgilerin fazla olması hâlinde bile, tahminler muhtemelen müphem olacaktır. Kazançlar uzun bir devre içinde takip edilmek zorundadır; ileriye ait tahminlerin biraz daha güvenilir olduğu ilk birkaç yıl içinde kazançlar az olma eğilimi gösterdikleri halde, daha sonra başka yerlerdeki yüksek kazançları da geçebilirler. Başarı yeni başarıları körüklemek, başarısızlıklar söndürmek eğilimindedir. Bu şartlar altında Hirschman, «*dış tasarrufların, (gelişen ülkelerde)..... hernekadar gerçekten ver iseler de, iktisatçılar tarafından*

(6) C. Haar, B. Higgins and L. Rodwin, «Economic and Physical Planning Coordination in Developing Areas», *Journal of the American Institute of Planners*, Vol. 24, No. 3, 1958, p. 169.

daima olduğundan fazla tahmin edilmekte (7)» olduğu sonucuna varmakta haklıdır.

Bu aşırı tahminlerin düzeltilebileceği en verimli vasıta belki hükûmetin, sabit sosyal sermaye yatırımlarının kuruluş yeri hakkında vereceği kararlardır. Fakat iki büyük kuvvet, tartışabilir sermaye tahsislerini harekete geçirmektedir. Birincisi, büyüyen büyük şehirlerin teşvik ettiği veya gerektirdiği sosyal hizmetleri arz etmek üzere duyulan baskıdır; diğeri de, hem siyasal sebeplerden, hem de teknik maharet yokluğu yüzünden, büyük şehirler dışındaki bölgeler için ayrılan kaynakların, «yurt sathına geniş ölçüde dağılan birçok küçük projeler arasında» dağıtılması yönündeki baskıdır. (8). Bunun bir sonucu olarak, sorumlu memurların devamlı surette karşılaştıkları soru, yatırımlara nasıl bir yön verme-

(7) A. O. Hirschman, *The Strategy of Economic Development*, New Haven, Yale University Press, 1958, pp. 184 - 185.

Hirschman isabetle şu açıklamalarda bulunuyor: «Bu eğilimin sebebi - belki de «başarı gibi başarı yoktur» cümlesinde olduğu gibi toplumsal ruhbilimde aranmalıdır. İktisaden az gelişmiş bir ekonominin gelişen sektörleri ve bölgeleri, kendi kalkınma hızlarıyla kolayca yetinileceğini zannedebilirler. Aynı zamanda, kendilerini daha az hızla gelişen bölgelerden ayırır ve bu ikinciler hakkında, tembel, yürümez, şaşırılmış ve genel olarak ümitsiz bir manzara yaratılmasına sebep olurlar. Gelişmenin ilk safhalarında, gelişme hakkında, gençlerde görülen bir klikleşme göze çarpar: Nasıl ki, âdet görmeğe başlayan genç kızlar ve traş olmaya başlayan delikanlılar bu seviyeye henüz ulaşmamış olan küçüklerine karşı bir üstünlük duygusuna sahip olurlar...

«... Bu grupların ilk başarısı çoğu zaman, sırf şansa veya zengin kaynaklara sahip bulunmak gibi çevresel faktörlere bağlı olsa bile, meseleler orada kalmaz. Gelişmeye yakalananlar, daima gelişmeyi yakalayanların kendileri olduğunu iddia edeceklerdir; kendilerini kolayca ikna edecek veya başkalarını da, başarılarının esas itibarıyla kendi üstün ahlâkî vasıf ve hareketlerinden doğduğuna ikna etmeye teşebbüs edeceklerdir. Tamamen bu kendini salih zannetme duygusudur ki, kendi varlığını haklı çıkarmağa çalışacaktır; bu gruplar bir kere başarılarının çalışmaktan veya faziletli yaşamaktan ötürü olduğu sözünü yaidılar mı, ister istemez bu şöhreti haklı çıkaracak hikâyeyi yaşamıya başlayacak veya hiç olmazsa çocuklarının bu şöhretten faydalanmasını sağlamaya çalışacaklardır. Başka bir ifade ile, protestan etiğinin, ana müşevvik olacak yerde, iktisadî gücün ve zenginliğin başardığı şeyleri takviye ve takdis etmek üzere sonradan ortaya çıkmış bir kuvvet olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Bu nispette, gelişmeye özel surette elverişli bir iklim, gelişmiş bölge ve sektörlerde kendini gösterecek, ve bu, iktisatçıların bu bölgeleri tercih etmelerini haklı çıkaracak, ve bunu biraz daha az rasyonel hâle getirecektir.», pp. 185 - 186.

liyiz ki, bütün memleket sathına yayılmış çabalar ve hatta büyük şehirlerde, mesken, hizmetler, yollar ve diğer pahalı şehir hizmetleri için sarfedilen geciktirilmesi mümkün daha büyük meblâğlar halinde boşuna harcanmış olmasınlar sorusu olmaktadır. İdeal olarak, karar veren makamlar, bu sermayeyi kullanırken, yatırım imkânları yaratmaktaki müstakbel etkilerini ve bazı özel büyüme noktalarının ve gelişmemiş sektörlerin teşvik edilmesini gözönünde tutmalıdırlar. Bellibaşlı ulaştırma bağlarına ve asgarî toplumsal hizmetlere sahip birkaç bölge merkezinin yaratılması; ve bu merkezlerin kalkınma imkânlarını daha sistemli bir şekilde incelemek üzere bir etüd ve araştırma mekanizmasının teşkili günümüzün kalkınma amaçlarını gerçekleştirmesi en muhtemel siyaset olarak görülmektedir. Böyle bir siyasetin açık bir şekilde tayin edilmesi, özel sermaye sahiplerinin, yatırım kararlarını verirken çok daha iyi bir durumda olmalarını sağlar. Aynı zamanda yolların, enerji tesislerinin, şehir hizmetlerinin, mesken ve diğer hizmetlerin bu merkezlerin başarısına iştirak edip etmediğinden emin olmak üzere sermaye masraf plânlarının değerlendirilmesi de mümkün kılınmış olur. Nisbî temerküz, bu bölgelerden bazılarının, Perroux'un, Büyüme Noktaları (Pôles de Croissance) adını verdiği yerlerin özelliklerinden bazılarını kazanmalarına (9) ve bu suretle mevcut büyük şehirlerle daha iyi bir şekilde yarışmalarına ve hattâ bölge hinterlandının kültürel bünyesinde derin bir değişimin husule gelmesine de yol açar. Bu bölge merkezlerinin büyümesi, aynı şekilde, en büyük şehirleri, kendilerini tehdit eden nüfus çığına, daha verimli ve daha iktisadî bir şekilde karşı koymakta da güçlü bir hâle getirir.

Tabiidir ki, fâsit daireyi kırmak ve bölge merkezlerine yapılan bu yatırımların zamansız ve hesapsız olmamalarını sağlamak kolay olmayacaktır. Büyük ümitler, doğru merkezlerin seçilmesine bağlıdır. Doğru olarak seçildikleri takdirde dahi, münferit bir firma için, tâ durumdan faydalanmalarını mümkün kılacak zarurî toplumsal hizmetler sağlanıncaya kadar bu bölgelere göçetmenin büyük bir üstünlüğü olmayacaktır. Fazla olarak, bu hizmetlerin sağlanmasının «imkân verici» bir vasfı vardır ve teşebbüs faaliyetinin harekete gelmesi için beklenen sonuç her zaman doğmayabilir. (10). İktisadî kalkınmanın ilk safhasında belki sadece bir veya iki merkez geliştirilebilir, çünkü ancak sınırlı bir millî piyasa vardır ve yatırımların çoğu büyük ölçüde coğrafî dağılma gerektiren tarım, nakliye ve

(8) *Ibid*, pp. 190 - 192. Aynı zamanda bkz.: S. H. Robuck, «Regional and National Economic Development in India», *Papers and Proceedings of the Regional Science Association*, Washington, D. C., Dec., 1959.

(9) F. Perroux, *op. cit.*

(10) *Ibid*, pp. 190 - 197.

ulaştırma gibi sektörlerle yapılacaktır. Fakat ekonominin gelişmesine, bölge merkezlerinin doğmasına ve sanayiın daha fazla işgücü ve piyasa yönelimli olmaya başlamasına muvazi olarak, daha büyük şehir merkezlerinin kurulması mümkün olmalıdır. Bununla beraber güçlükler hesaba katılırsa bölge merkezlerinin geliştirilmesinin, ihtişamla büyüyerek gelişmiş bölgeleri ihmal eden tek bir bölgeden daha fazla kabul edilme şansına sahip olduğu ve bunun, kalkınmanın siyasal, iktisadî ve toplumsal amaçlarını gerek bir veya iki büyük şehirde temerküzdü, gerekse dağılmadan çok daha verimli bir şekilde teşvik edeceği görülür.

Böyle bir programı tatbik alanına koymak bazı önemli şartlara bağlıdır. Herşeyden önce, millî bir büyük şehir politikasını merkezden tesbit etmeye ihtiyaç vardır. Yetişmiş meslekî personelin bulunmaması, anahtar durumundaki birkaç uzmanın, gerekli araştırmaların yapılabileceği ve özel çözüm yollarının araştırılabileceği merkezî bir teşkilâtta toplanmalarını zorunlu kılacaktır. Birkaç başka uzman da, programın gerçekleştirilmesine yardım etmek üzere bazı önemli büyük şehir bölgelerini «tutacaklardır». Böyle bir merkezîleşme, hükümetin genel olarak kuvvetli ve mahallî idarelerin zayıf olduğu fakir ülkelerin çoğunun siyasal geleneklerine aykırı olmayacaktır. Fakat, millî bir politikanın yaratılması, özellikle fizikî plâncılar, yani şehir ve bölge plâncıları (11) için yeni bir deneme olacaktır. Bunların yetişmelerinde, genel olarak şehirlerin ve bölgelerin problemleri üzerinde durulmuştur. Geçmişte, geleneksel görevleri şehir ve bölgeler için gelişme amaçları tespitine yardım etmek, buralarda mekândan faydalanma ihtiyaçlarındaki değişme ve büyüme imkânlarını tespit etmek veya başkalarına tespit ettirmek ve bu amaçlara elverişli fizikî gelişmeyi teşkilâtlandırarak tedbirler ve kontrol vasıtaları bulmak olmuştur. Millî bir büyük şehir siyasetinin bulunması, onların bu meslekî hünerlerini yurdun fizikî gelişmesinin teşkilâtlandırılması için genişletmelerini gerektirecektir. Bu görev, günümüzün çoğu fizikî plâncılarının, bu işlerin yapılması sırasında öğrenmek zorunda oldukları bir görevdir; çünkü, öğretim programlarının bu ihtiyaçlara uygun hâle sokulmağa başlaması çok yenidir.

Diğer bir şart, ülkenin iktisadî (ve uygun görüldüğü yerlerde toplumsal) politikalarını, büyük şehir politikaları ile âhenkleştirmek mecburiyeti olacaktır. Gelişen ülkelerin çoğunda bugün bir nevi iktisadî politika veya büyümeyi ve gelişmeyi teşvik edecek bir plânlama mekanizması vardır. Bu kurumlar genel olarak iktisadî amaçları tayin eder, mev-

(11) Bu yazı boyunca, fizikî plâncılar terimi şehir ve bölge plâncılarını ifade etmek üzere kullanılmıştır.

cut kaynak ve imkânları değerlendirir ve bunlara uygun düşecek maliye, para, döviz, kalkınma ve bütçe politikalarını tavsiye eder. Yapılan tahlillerin büyük bir kısmı genel mahiyette olup, hâsıla, istihdam, gelir, tasarruf, yatırım vs. gibi ihtiyaç ve gerekler halinde ifade edilirler. Bazen de, yollar, çok maksatlı vâdi geliştirme programları, iskân projeleri, liman tesisleri ve sulama projeleri gibi özel sermaye yatırım plânlarına «kuruluş yeri» etiketleri iliştilmektedir. Fakat kuruluş yeri tahlillerine genel olarak uyulmaz veya gözönünde tutulması gerekiyorsa, nâdir hâllerde başvurulur. Sebebi şu :

«İktisadî kalkınma plânlarının hedefi sermayeden faydalanmadır. Kaide olarak, mekândan faydalanma hakkında bir plân ihtiva etmezler. Topraktan faydalanma ile ilgili kararlar, iktisadî kalkınma plânında göz önünde tutulan sermaye tahsis çerçevesi içinde, özel teşebbüs sahiplerine, mahallî idarelere ve plânı merkezi hükûmet adına uygulayan kurullara bırakılmaktadır. Böylece, sermaye uygun olarak tahsis edilmişse, bunu, uygun sevk ve idare, işgücü ve toprak tahsisinin takip edeceği varsayılmaktadır.» (12)

Sermayeden faydalanma hakkında yapılan bu elverişli varsayımın sonucu olarak, iktisatçılar genellikle gelişmenin nerede, ne ölçüde ve ne kadar zaman içinde olması gerektiği sorularını ihmal etmişlerdir. Bugün iktisadî kalkınma plânları hazırlamakta olan iktisatçılardan çoğu ve yardımcıları kalkınma problemlerinin şehirler ve bölgelerle ilgili cephelelerine çok küçük bir ilgi duymakta ve bu konularda yetiştirilmemiş bulunmaktadır. Bu sebeple, Hindistan, Filipinler, Türkiye ve Mexico gibi gelişen ülkelerin hemen hepsinin iktisadî plânlarında mahallî ve bölgesel iktisadî gelişme imkânlarının veya uygulanması mümkün kalkınma yollarının veyahut da şehirselle ve köysel sektörler arasındaki münasebetlerin ancak tesadüfî ve basit tahlillere konu yapılmış olmasını hayretle karşılamamak gerekir.

Fizikî ve iktisadî plânlama arasındaki mesafe meseleyi daha da muğlak bir hale getirmektedir. Mahallî ve bölgesel araştırmalara atfedilen az değer, birinci sınıf iktisatçıların ve toplumsal bilimcilerin bu yönde ciddi şekilde ilgi göstermelerine engel olmaktadır. Kalkınma iktisatçıları aynı zamanda devlet teşkilâtında farklı bir seviyede çalışmakta, kendilerine mahsus bir dil ve kavramlar kullanmakta, değişik tahlil metodlarıyla yetinmekte ve genel olarak şehir ve bölge plâncılarını ithal ettik-

(12) C. Haar, B. Higgins and L. Rodwin, *op. cit.*, p. 168.

leri «faydalı iş görenler» gurubuna güvensizlik beslemektedirler. Gelişen ülkelerde, iktisatçının şehir plâncısına gösterdiği âni tepkinin mahiyeti, ülkenin ekonomisi acaba «güzel şehirler yaratma» cereyanının lüks maliyetine veya fizikî plâncının kollarını sıvamayı hayal ettiği diğer gösterişlere tahammül edebilir mi sorusunun cevabını anlamaktan ibarettir. Öte yandan şehir plâncısının da, kendini sadece yurt çapında kabarık rakamlara hasreden, ders kitaplarındaki kuralları, vereceği kararların şehirsel ve bölgesel kalkınma imkânları üzerindeki etkilerini gerçekten anlamadan yanlış uygulayan iktisatçı için bir çok küçümseme sebepleri vardır. Her iki manzara ne doğru ne de pek parlak olmamakla beraber, tavırlara ve davranışlara az çok etkide bulunmaya devam etmektedirler.

Aradaki bu mesafeye rağmen, son yıllarda şehir ve bölge araştırmalarına son derece büyük bir ilgi duyulmağa başlanmıştır. Kalkınmanın bölgesel ve bölgelerarası bazı cephelerinin incelenmesine daha çok ilgi gösteren toplumsal bilimcilerle iktisatçıların kalkınma modellerini anlayabilen ve kendilerine mahsus birtakım fizikî gelişme modelleri hazırlıyabilen şehir ve bölge plâncılarının yetiştiği görülmektedir. Hem nazari olarak hem de tatbikatta, bağımsız kalkınma modellerinin birbirine uydurulması suretiyledir ki bağlanmaya ve müşterek çabaya ihtiyaç duyulmakta ve duyulacaktır.

Meselâ, kalkınma amaçlarının yeniden tayin edilmesi zorunludur. Kalkınma denilince akla, sadece tam istihdam, hâsıla seviyeleri, optimum büyüme oranı ve azamî net hâsıla vs. gelmiyecektir. Üzerinde fikir birliğine varılmış birtakım iktisadî amaçlara uygunluk arzeden birçok şehirleşme yolları bulunabilir; ve muhtemelen bazı büyük şehir şekillerinin, bu amaçlara ulaşmakta diğerlerinden çok daha müspet rolü olabilir. En uygun şekillerin kendiliğinden ortaya çıkacağını varsaymak meselenin ispat edildiğini gösterir. Bunun gerçekten böyle olup olmayacağı aslında aranan husuttur. Bu sebeple, hem iktisatçılar hem de şehir ve bölge plâncıları tatbiki kabil çözüm yollarını, bunların gereklerini incelemeğe ve tavsiyelerini ilgili karar organlarına sunmağa mecburdur.

Aynı zamanda büyük şehir bölgelerinin en önemli kalkınma imkânlarını değerlendirmek mecburiyeti de hasıl olacaktır. Bugün için, iktisadî kalkınmaya atfedilen önem, «dikey», yani, ekonominin, ulaştırma, enerji, tarım, eğitim, ormancılık vs. gibi özel sektörlerinin geliştirilmesi yönündedir. Bu ele alış tarzı, bir bölge ile, varlıkları ondan ayıramıyan çeşitli faaliyetlerin birbirine bağlılığının ihmal edilmesine yol açar. (13)

(13) Bu tahsisler, çoğu zaman vilâyet veya federe devlet makamları tarafından yapılan taleplerden doğar. Fakat nâdiren ekonominin ve

Bölgelerin büyüme imkânları ve kalkınma ihtiyaçları gibi en önemli problemler «yatay» olarak da değerlendirilecek olursa, «dikey» veya sektörlere göre ele alış tarzının üstünlükleri büyük ölçüde arttırılmış olur. Mevcut ve tatbiki kabil iktisadî faaliyet seviyelerini, nüfus tahminlerini ve kalkınmanın amaçlarıyla ilgili tercihleri, özel siyasal tavsiyeleri gösteren «modellere» ihtiyaç vardır. O takdirde şehirleşme eğilimleri, yol ve liman ihtiyacı, mesken, ticaret, eğitim, sağlık ve kültürel hizmetler için birtakım hedefler tespit etmek mümkün olur. Elllerinde böyle bir kalkınma modeli rehber olan bakanlık, bölge ve mahallî idare memurları, teklif edilen sermaye yatırımlarının her bölgeye ait genel kalkınma programı çerçevesi içindeki nisbî önemini ve zamanını değerlendirmekte çok daha elverişli bir durumda bulunmuş olurlar.

Çeşitli millî politikaların büyük şehirlerin gelişmesi üzerine yapacağı etkiler hakkında bazı tahminlerin bulunması da şarttır. Demir ve karayolları gibi sabit sermaye yatırımlarının kuruluş yer ve öncelik cetvellerinin tesirine daha önce işaret etmiştik. Bunun gibi, gümrük resmi, vergi, fabrikaların amortisman politikası, kamusal kurumların kuruluş yeri, iktisadî kalkınma teşkilâtı projeleri, köysel hayat tarzına ve köylerden şehirlere nüfus akınlarına karşı resmî davranışlar büyük şehirlerin gelişmesini etkilendirebilen ve etkilendiren yurt ölçüsünde faaliyetlerdir. Fakat bu gibi etkiler, genel olarak, başka bir iş yapmak üzere sarfedilen gayretlerin beklenmeyen sonuçlarıdır. Büyük şehirlerin gelişiminin amaçları hakkında açık bir fikre sahip olunursa, bu politika ve programlardan bazılarının etkileri incelenebilir ve uygun görüldüğü takdirde belki de tespit edilmiş millî amaçlara ulaşmakta yardımcı olacak şekilde ayarlanabilir.

Acaba büyük şehirler için tespit edilecek millî bir siyasetin farazî kurumsal ihtiyaçları ve bu siyasetin iktisaden gelişen ülkelerde karşılaş-

çeşitli bölgelerin büyüme potansiyellerinin dikkatli bir şekilde incelenmesi sonucunda yapılırlar. Bu bölgelerin kalkınması için yapılan tekliflerden doğan tamamlayıcı ihtiyaçların bir tahmini de değildirler. Kısmen, bu nevi değerlendirmelerin yokluğu (bir çok ülkelerde) ve çok genel mahiyette olan kararların kabalığı, iktisadî kalkınmanın gelişimi üzerinde yapılan, araştırma ve verilen raporlarda daima oransızlıklardan şikâyet edilmesine yol açmaktadır : besleyici yolları olmıyan limanlar; piyasa şartları düşünülmemiş enerji tesisleri; ticaret, mesken ve kamusal hizmetleri olmıyan sanayiler. Bkz. P. G. Frank, «Economic Planners in Afganistan», *Economic Development and Cultural Change*, Vol. I, No. 5, February, 1953; p. 339; ve International Bank for Reconstruction and Development, *The Economic Development of Mexico*, Baltimore, The Johns Hopkins Press, 1953, pp. 150 - 151.

ması muhtemel bulunan problemlerden bazıları hakkında daha somut kuramlara varabilir miyiz? Bu soruya evet diye cevap vereceğiz: merkezî hükûmetin amaç ve görevleri hakkında birtakım varsayımlar yaparak bu meseleye yaklaşmak mümkündür. Millî bir şehirleşme siyaseti bazı kurumların varlığını gerekli kılmaktadır. Bunlar:

- (a) Şehirlerin gelişmesini, iktisadî gelişmeye, memleketin toplumsal ve siyasal ideallerine uyacak şekilde yöneltmeğe çalışan müstakar bir hükûmetin varlığı;
- (b) Fizikî ve iktisadî gelişme üzerinde yaratılması ümit edilen etkiyi tâyin edecek merkezî bir bilgi toplama ve kontrol mekanizmasının kurulması;
- (c) Mahallî idareler ve özel sektör, gelişen ülkelerin çoğunda çeşitli sebeplerden dolayı zayıf olduğundan bellibaşlı sermaye tahsisleri üzerinde merkezî bir yetkinin bulunması;
- (d) Hükûmetin isteklerini icra edecek nispeten verimli bir memurlar zümresi. Bununla beraber, ekonomi, özel, kamusal veya karma olabilir; ve tabiatıyla, farklı siyasal ve kültürel bünyelere göre ihtiyaçların teferruatında bazı değişiklikler yapmak kaçınılmaz olabilir.

Bu engelleyici faktörlere maruz bir büyük şehir ve bölge kalkınması görevi, ya başbakanlığa, ya devlet plânlama teşkilâtına, ya da bayındırlık hizmetlerinden ve büyük şehirlerin gelişmesinden sorumlu bir bakanlığa bağlı olarak kurulabilir. Memurlar, statü bakımından, millî iktisadî kalkınma siyasetinin tâyin edildiği seviyede bir millî büyük şehir siyaseti tâyininden sorumlu olurlar. Görevleri; memleketin iktisadî ve demografik eğilimlerini, kaynakların imkân ve yetersizliklerini, memleketteki şehirlerin ve büyük şehirlerin kalkınma imkân ve şekillerini, hâlihazır sınaî, tarımsal ve köy kalkınması plân ve imkânlarını, mevcut ulaştırma ve enerji şebeke ve plânlarını vs. araştırmak olacaktır. Bu araştırmaları gözönünde tutarak, memleketi kalkınma bölgelerine ayıracaklar, tatbiki kabil büyük şehir kalkınma politikaları tespit edecekler ve tatbikattan doğan güçlükleri de hesaba katarak muhtemel hareket tarzlarını değerlendireceklerdir. Uygulanacak siyasetin esaslarının özeti ve tavsiye edilen yollar, müzakere edilmek ve muhtemelen değişiklik yapılmak üzere başvekile ve aynı zamanda yasama organlarına ve halk oyuna sunulacaktır. (Demokratik ülkelerde). Resmî bir siyasetin kabul edilmesiyle, bunun anahatları ilgili kalkınma kurumlarına rehber olmak üzere bir beyaz kitapta veya bir bröşürde açıklanacaktır.

İdeal olarak, bu siyaseti uygulayabilmek için, merkezî ve mahallî idarelerin rasyonel bir plânlama sistemine sahip olması esastır. Bellibaş-

lı bakanlıklar ve bilhassa kalkınma ile ilgili olanlar resmî plânlar hazırlayacaklardır. Bunlar o bakanlıkların mevcut ve gelecekteki çalışmaları ve hedefleri ile ilgili olacaktır. Bunun gibi, özel ve kamusal gelişmeye bir yön vermek için mahallî ve bölgesel plânlara ihtiyaç vardır. Sektörlerle ilgili ve bölgesel her daire, kendi plânlarını, bu yurt çapındaki büyük şehir kalkınma siyasetine uygun bir şekilde hazırlıyacaktır.

Bazı mahallî ve merkezî idareler, plânlama birimlerinin kurulmasında, plânların hazırlanmasında ve bunların diğer kalkınma programlarıyla âhenleştirilmesinde, büyük ölçüde yardıma ihtiyaç duyacaklardır. Teknik yardım, koordinasyon ve kontrol sağlayacak sorumlu bir kurulun bulunması arzu edilebilir. Bu kurulun göreceği iş, mahallî ve merkezî idare programlarına vâkıf olmak, tavsiyelerde ve teknik yardımda bulunmak, büyük şehir kalkınma siyasetini tefsir etmek, ilgili bakanlıkların ve bölgelerin plânlarını teşvik ve koordine etmekten ibaret olacaktır. Personeli arasında, büyük şehir ve bölge plânlarına ve kalkınma programlarının belli yerlerde uygulanmasında karşılaşılan problemlere ve mevcut tecrübelerle vukufu bulunan bölge uzmanları bulunacaktır. Bu bölge uzmanları bir yandan merkezdeki daireye, öte yandan yatırım bütçelerinden sorumlu olan memurlara, bölge plânları ve ihtiyaçları ile tatbikatta elde edilen başarılar ve gözden kaçması muhtemel olan problemler hakkında bilgi vermekte değerli bir bağ hizmeti göreceklidir.

Bölge yatırım bütçeleri de faydalı olacaktır. Bölge yatırım bütçeleri millî gelir ve bütçe hesapları gibi hazırlanmaz. Bu çok güç bir iştir. Halbuki çok daha basit bir vasıta yeter. Her bakanlık için teklif edilen bütçeler, yatırım masraflarının bölgelere dağılımını gösteren birtakım şekillere sokulabilir. Bölgesel veya millî «kalkınma haritaları» gibi bir vasıta yardımıyla, ilk bakışta yatırım masraflarının evvelce nerelerde yapıldığı ve ilerde nerelerde yapılmak üzere plânlandığını görmek mümkündür. Başlangıçta, çeşitli bakanlıklardan gereken mukayeseli bilgileri almakta güçlüklerle karşılaşılabilir. Bu durumda en iyi tahminlerle yetinmek zorunludur; fakat zamanla, bakanlıkların, yatırım masrafı olarak tasnif edilen kalemlerin standart tariflerini kullanarak istenen bilgileri verebileceği birtakım şekiller tespit edilebilir. Sonra bu bilgiler, bir bölgenin bütün yatırım masraflarını özetleyecek cetveller hâline getirilecek ve kolayca haritalar üzerine işlenebilecektir.

Böyle haritalar memleketin belirli kalkınma siyaseti hakkında değerli ve anlaşılması kolay bilgiler sağlayacaktır. Aynı zamanda teftiş ve dikkatli tahlil suretiyle, belli bir bölge için teklif edilmiş veya başlanmış bulunan çeşitli programların ve kalkınma ile ilgili tâli ihtiyaçların ve diğer bilinen faktörlerin hesaba katılıp katılmadığı hususlarının kontrolü

için bir kıstas teşkil eder. Büyük şehir ve bölge plânları fiilen ortaya çıkınca, «kalkınma plânları» da gelişmeyi ölçmek üzere, kalkınmanın amaçları ile kıyaslanabilir.

Yukarıda özetlenen fikirleri bir siyaset modeli olarak vasıflandırmak, yanlış değil, modaya uygun bir hareket tarzı olurdu. Bundan maksat nedir? Büyük şehirlerin gelişmesi için nasıl bir millî strateji bulunabileceği ve farazî bir az gelişmiş ülkenin iktisadî ve siyasal amaç ve kurumlarına bunun nasıl uydurulabileceği hususunda tavsiyelerde bulunmak. Yaptığımız teklifler bu ülkelerin çoğunda bugün var olan ve iktisadî siyaseti tespit eden ve yürüten mekanizmaların ya aynı ya da biraz genişletilmiş şekillerinden ibarettir. Şehirleşme siyasetinin iyi bir şekil alması, ancak, yurt çapında ve bilhassa merkezî hükûmetin ana yatırım ve kalkınma politikası ile olan münasebetleri derecesinde, büyük şehir problemleriyle meşgul olacak benzer kurumlar var olduktan sonra mümkün olabilecektir. Çeşitli ülkelerin uzmanları, verdiğimiz model için, ne gibi kurumların değiştirilmesi ve mevzuatın gerektiği, ne gibi toplumsal davranışların aranacağı ve kendi ülkeleri için başka ne gibi faktörlerin aydınlatıcı rolü olacağı hususunu tâyin etmekte en iyi durumdadırlar. Modelimizin faydalı olması ve çeşitli şartlar altında başarı ile uygulanması bu yargılara bağlı olacaktır.

Modelimizin ortaya koyduğu problemler ülkeden ülkeye değişmekle beraber, en az üç problemle hepsi karşılaşacaklardır. İlki, en önemli sınırlayıcı faktörlerden biri olan personel meselesidir. Bu konuların uzmanı olmuş insanlar nâdirdir ve gördüğümüz gibi, bazı işler, çok az kimsenin elverişli meslekî tahsile sahip olduğu sorumlulukları gerektirir. İkincisi fikir servetinin seviyesi meselesidir. Bugün şehirler, büyük şehir bölgeleri ve yukarıdaki sorumlulukları hakkıyla taşıyabilecek şekilde iktisadî, toplumsal ve fizikî gelişme meselelerinin münasebetleri hakkında birşeyler bilip bilmediğimiz hususu, makûl insanların görüş birliğine varamıyacakları bir konudur. Pekçok kimseler, bu problemlerle başa çıkmak ve faydadan çok zarar vermemek için gereken bilgileri ve anlayışı yeter derecede erken kazanmaya muktedir olduğumuzdan şüphe edeceklerdir. Üçüncü olarak teklif edilen siyasetin getirdiği yenilikler, gelişen ülkelerde siyasal merkezîyetçiliği kuvvetlendirebilir. Bu ülkelere birçoğu bugün bile, «merkezde felç, kenarlarda kansızlık» tan muztarıptirler. Hükûmetleri ergeç faaliyetlerin merkezîleşmesini önliyecektir. Işıkları yakmak ve mahallî veya bölgesel kurumların mevcut faaliyetlerden daha çoğunu başarmasına izin vermek merkezî hükûmetlere düşen bir görev olmaktadır.

Bu güçlüklerden bahsedilmesi zıt tepkiler doğurmağa müsaittir. Bazılarına göre, güçlükler böyle bir yol tutulmasına karşı ileri sürülebilecek

delillerin ta kendisidir; diğer bir kısım kimselere göre ise, bunlar bertaraf edilebilecek ve halledilebilecek problemlerdir. Gelişen ülkelerde en büyük tehlikelerden biri, şüphesiz, çığneyebileceğinden çok fazlasını ısırmaktır. İktisaden gelişmiş ülkeler için bile, böyle programları başarıyla sonuçlandırmak kolay değildir denebilir: İngiltere'nin Yeni Şehirler vs. ile verdiği örnek ortadadır. Bu iddialar, sorumlu kimseleri tereddüte ve sonuçları ciddî bir şekilde tartmağa sevkedecek derecede önemlidir. Fakat, ya hep ya hiç formülünü ortaya atmakta zaruret olmayabilir. Farazî tavsiyelerden bazıları yalnız başına ayakta durabilir. Bazı ülkeler için, büyük şehirlerin veya büyük şehir bölgelerinin kalkınması için tespit edilecek millî siyasetle ilgilenen «yüksek seviyede» bir gurup teşkil etmek yeter sayılabilir. Bu ülkelerde memurlar, fikirleri ve amaçları yaymak isteyebilirler; fakat çeşitli sebeplerle daha karışık plânlama sistemini yenilemeğe istekli olmayabilecekleri gibi, buna güçleri de yetmeyebilir. Başka birtakım ülkeler, evvelce alınmış kararların ve programların uygulanmasından elde edilen sonuçlar hakkında tavsiyelerde bulunmak üzere, bir bölge yatırım bütçesi mekanizması kurmak veya bölge araştırmaları yaptırmaya teşebbüs etmek suretiyle, kısa yoldan kârlı çıkabilirler. Bazı ülkelerde de, çok daha ileri gitmek istenebilir. Çünkü, gerçekten, daha geniş çapta faaliyette bulunmanın lehindeki delil de, cazibesiz değildir. Hergün, müstakbel gelişmenin şeklini tâyin eden kararlar verilmektedir. Bu kararlar gelecek için şimdiden ciddî problemler doğurmağa başlamışlardır. Bu kararları şuurla vermek daha iyi değil mi? Ümit kırıcı engellerin bulunduğu gerçektir ama, hareketsizliğin lehinde ileri sürülen deliller iktisadî ve dış politikaya da uygulanamaz mı? Eğer gelişen sun'leşmiş iktisadî siyasetler millî gelişme ve güvenlik için temel ise, yurt ölçüsünde büyük şehir kalkınma politikaları, yurdun iktisadî, toplumsal ve fizikî kalkınma amaçlarını takviye etmekte haklı görülmiyebilir mi?